

СИНОНІМІЯ В ТЕРМІНОСИСТЕМІ ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

© Чусшкова О. В., 2017

У статті розглянуто явище синонімії в терміносистемі гендерної лінгвістики. Констатовано наявність абсолютних і відносних синонімів, наведено їхні структурні моделі. Наголошено на тому, що на сучасному етапі розвитку терміносистеми синонімія відіграє позитивну роль, оскільки сприяє пошукові найоптимальніших номінацій, зокрема питомих відповідників запозичень, стимулюючи творення власної термінології. Окремо проаналізовано термінологічну варіантність, яка, на відміну від синонімії, не належить до системоформувальних відношень.

Ключові слова: українська мова, гендер, терміносистема гендерної лінгвістики, питомий термін, запозичений термін, синонімія, варіантність.

The article deals with the phenomenon of synonymy in the terminology system of gender linguistics. The existence of absolute and relative synonyms is stated, their structural models are presented. It is emphasized that at the present stage of the terminology system development the synonymy plays a positive role, since it allows the search of the most optimal nominations, in particular the specific matching of borrowings, stimulating the creation of its own terminology. Also the terminological variability, which unlike synonymy does not belong to system-forming relations is analyzed

Keywords: Ukrainian language, gender, terminological system of gender linguistics, specific term, borrowed term, synonymy, variability.

Терміносистема гендерної лінгвістики (далі ТСГЛ), перебуваючи на етапі становлення, потребує всебічного дослідження, унормування та стандартування. Розвідок, присвячених ТСГЛ, україно мала. Окремі зауваження знаходимо у працях Л. Ставицької [11], О. Малахової [5], також у колективній монографії за редакцією Т. А. Космеди [3], що зумовлює актуальність дослідження.

Мета статті – розглянути явище синонімії в ТСГЛ.

У нашому дослідженні гендерну лінгвістику розглядаємо як мовознавчий напрям, представники й представниці якого досліджують гендерні аспекти мови й мовлення за допомогою лінгвістичного поняттєвого апарату. Відповідно, ТСГЛ – це співвіднесена з цією галуззю знання сукупність термінів, пов'язаних на поняттєвому, лексико-семантичному, словотворчому та граматичному рівнях [12].

Незважаючи на значну увагу науковців до проблем синонімії в термінології, єдиного погляду на це явище нема й дотепер. Більшість й українських, і зарубіжних дослідників схиляються до думки, що синонімія в термінології є негативною / небажаною. Проте О. Лисенко відзначає, що повне вилучення синонімії з термінології може тільки функційно послабити її, а не вдосконалити [4]. О. Радченко наголошує на тому, що синоніми здатні виконувати в наукових текстах функцію заміщення та уточнення [7]. Про корисність цього семантичного процесу на ранніх етапах формування терміносистем пишуть Л. Боярова та О. Покровська [1]. Констатацію того, що синонімія властива терміносистемам саме на ранніх етапах їхнього формування, коли ще не відбувся природний (і штучний) відбір кращого терміна, знаходимо у В. Даниленко [2].

Неоднозначно в сучасному термінознавстві тлумачать і саме явище синонімії. Так, І. Волкова, В. Даниленко, І. Квітко, Р. Кобрин, А. Коваль, О. Лисенко вважають, що в терміносистемах наявні лише абсолютні синоніми. Думки про те, що явище синонімії в термінології не обмежене дублет-

ністю, є у працях О. Медведь, Б. Михайлишина, Т. Михайлової, Т. Панько, В. Перерви, О. Радченко, Н. Родзевич, С. Худолєєвої. Переконані, що синонімія взагалі й у межах досліджуваної терміносистеми може бути представлена, крім дублетності, й іншими видами відношень.

Синоніми, які функціонують у ТСГЛ, класифікуємо таким чином:

1. Абсолютні синоніми – це синоніми, які, називаючи одне поняття, не мають семантичних відмінностей.

За нашими спостереженнями, у творенні синонімічних конструкцій цього типу беруть участь як національні, так і запозичені терміни; характерною особливістю абсолютних синонімів є їхня структурна різноманітність. За структурними параметрами вирізняємо такі підгрупи аналізованих одиниць:

а) усі компоненти синонімічного ряду є однослівними термінами: *фемінність – жіночість; маскулінність – чоловічість*;

б) з-поміж компонентів синонімічного ряду є як однослівні терміни, так і термінологічні словосполучки (далі ТС): *гендерна асиметрія в мові – андроцентризм мови – фалологоцентризм; гендер – соціальна стаття – соціокультурна стаття – статеворольова диференціація – біосоціальні характеристики людини – біокультурні характеристики людини*;

в) усі компоненти синонімічного ряду є термінологічними словосполучками, у яких:

▪ синонімічній заміні підлягає видова назва, родова залишається незмінною (ТС, побудовані за моделлю «прикметник + іменник»; «прикметник + прикметник + іменник»): *мовний сексизм – лінгвістичний сексизм; чоловіча риторика – маскулінна риторика; жіночий лексикон – фемінний лексикон; жіноча вербальна поведінка – жіноча мовленнєва поведінка*. Найширше в цій групі представлено абсолютні синоніми *маскулінний – чоловічий, фемінний – жіночий*, які є гіперонімами таких гіпонімів, як: *мовлення, гендерні маркери мовлення, мовленнєва поведінка, стиль мовлення, письмо, риторика, комунікативна тактика, дискурс, лексикон, фразеологія, синтаксис, образ* тощо;

▪ синонімізується родова назва, видова незмінна (моделі «прикметник + іменник»; «прикметник + іменник + іменник»): *гендерне спілкування – гендерна комунікація; лінгвістична гендерологія – лінгвістична гендеристика – лінгвістична гендергетика; феміністська критика мови – феміністська лінгвістика – феміністське реформування мови*;

▪ синонімічній заміні підлягають усі компоненти ТС: *гендерні упередження – статева дискримінація в мові*.

Поодинокими є приклади синонімічних рядів із власними назвами: *гіпотеза Сепіра-Ворфа – гіпотеза лінгвістичної відносності*.

2. Відносні синоніми представлено в значно меншій кількості. Це терміноодиниці, які називають те саме поняття, але різняться обсягом семантики. Так, ТС *гендерні стереотипи в мові – гендерні стереотипи в мовній свідомості – образи чоловіка й жінки в мовній свідомості* мають спільне значення «культурно й соціально зумовлені думки про якості, атрибути й норми поведінки представників обох статей», але семантика третього ТС є ширшою, адже не всі образи чоловіка й жінки в мовній свідомості є стереотипними. До цієї ж групи долучаємо й синоніми *гендерлект – чоловіче й жіноче мовлення*. Обидва терміни використовують для позначення особливостей використання мови залежно від статі мовця, проте семантику терміна *гендерлект* доповнено додатковою семою «постійний набір ознак».

За нашими спостереженнями, проаналізовані синонімічні ряди можуть містити від двох до 13-ти компонентів, напр.: *гендернопаритетна мова – несексистська мова – гендерноінклюзивна мова – гендернонейтральна мова – лінгвістична рівність статей – інклюзивна мова – недискримінаційна мова – позитивна мова – неупереджена мова – гендерночутлива мова – гендернонеупереджена мова – несексистське використання мови – політично коректне використання мови*.

Проведений аналіз засвідчив поширеність синонімії в ТСГЛ. Причинами цього явища вважаємо прагнення точності, можливість вибору найоптимальнішої номінації, наявність синонімів у загальнолітературній мові. Існування дублетних пар «своє – чуже» вмотивовано також тим, що лін-

гвістичні гендерні дослідження було розпочато в 1970-х рр. на Заході, а перші українські розвідки в цій царині з'явилися лише в 1990-х рр. Зрозуміло, що українські автори, використовуючи напрацювання зарубіжних колег, запозичали й термінологічний апарат. Крім цього, майже всі чужомовні терміни мають міжнародний характер.

Переконані, що для термінології синонімія є небажаною. Як уже було зазначено [12], виправданим і навіть доцільним цей семантичний процес може бути у двох випадках. По-перше, це ранній етап формування терміносистем (й аналізованої також), коли з кількох назв наукового поняття час дозволить обрати найдоцільніші мовні засоби, які відповідали б нормативним вимогам, що, своєю чергою, сприятиме розвитку терміносистеми в цілому. По-друге, наявність питомих відповідників запозичених термінів стане поштовхом до творення власної термінології. Підтримуємо позицію Н. Непийводи, яка, пишучи про важливість прозорості внутрішньої форми термінів, утворених на основі слів рідної мови, зазначає: «Із цього погляду дублетність термінології – не таке вже й негативне явище, як його традиційно вважають. Наявність терміна, придатного для міжмовного спілкування, і власного дублета – «для домашнього вжитку» – аж ніяк не свідчить про недосконалість терміносистеми» [6, с. 25]. На думку П. Селігея, такі дублети не перешкода для наукової мови, а основа й поштовх до становлення власної термінології [8, с. 27].

Від явища синонімії відрізняємо явище термінологічної варіантності, хоча на таких засадах перебувають не всі науковці. Так, погляд на синонімію як вияв варіантності поданий у працях Т. Пристайко, Т. Лепехи, В. Лейчика, Л. Малевич. Т. Панько, Г. Наконечна, С. Булик-Верхола, Н. Коцюба, М. Сташко стверджують, що варіантність є різновидом синонімії. Ми, як і О. Радченко, О. Медведь, О. Романова вважаємо, що синоніми – це різнокореневі (переважно) терміноодиниці, а терміни-варіанти – це фонетичні, морфологічні, акцентні модифікації спільнокореневих слів-термінів та синтаксичні модифікації словосполук. Таким чином, синонімія – це семантичне явище, а варіантність – структурне.

У досліджуваній терміносистемі фіксуємо незначну кількість варіантних номінацій:

1. Варіантне написання однослівних термінів:

а) фонематичні: *гендер – тендер; гендерлект – тендерлект; маскулатив – маскулітив; патріархальний – патріархатний; фемінітив – фемінатив;*

б) словотворчі: *андрогінія – андрогінність; фемінний – фемініний; фемінність – фемінінність; фалологоцентризм – фалогоцентризм; маскулітив – маскулінітив.*

2. Синтаксичні варіанти зафіксовано на рівні термінологічна словосполука – складне слово: *лінгвістична гендерологія – лінгвогендерологія; гендерно маркована / гендерномаркована свідомість; гендерно коректні / гендернокоректні норми.*

Ставлення науковців до явища варіантності неоднозначне. Терміни-варіанти (як і синоніми) на ранніх етапах формування терміносистем дають можливість обрати більш раціональний спосіб вираження наукового поняття. Проте більшість дослідників розглядає варіантність як свідчення недосконалості та невпорядкованості терміносистем. Слушною є позиція О. Радченко, яка стверджує, що зі суто лінгвістичного погляду варіантність – феноменальне явище, але для користувачів-практиків варіантні терміноодиниці ускладнюють оволодіння та користування термінологією, бо не містять жодної нової інформації [7]. Погоджуючись із дослідницею, вважаємо, що зазначене стосується лише фонематичної та словотворчої варіантності. Натомість синтаксична варіантність певним чином розв'язує проблему незручності користування полікомпонентними терміносполуками.

Проведене дослідження дозволяє зробити певні висновки. Синонімія (на відміну від варіантності) належить до системних відношень, а отже, наявність термінів-синонімів підтверджує системність ТСГЛ, свідчить про її розвиток. Щодо перспектив існування синонімів і варіантів у досліджуваній термінології, переконані в тому, що зовсім уникнути їх неможливо, як і не варто перебільшувати шкоди від їхнього існування. ТСГЛ, як і будь-яка інша, створюють фахівці для фахівців, тому загроза сплутування, нерозуміння або нерозпізнання окремих термінів є мінімальною.

1. Боярова Л. Г. Терміни-синоніми як об'єкт лексикографії (на матеріалі ринкової термінології) / Л. Г. Боярова, О. А. Покровська // *Vocabulum et Vocabularium* : сб. науч. тр. по лексикографии. – Вып. № 3. – Х., 1996. – С. 60–62. 2. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В. П. Даниленко // *Исследования по русской терминологии*. – М. : Наука, 1971. – С. 7– 67. 3. Космеда Т. А. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. моногр.] / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман. – Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди ; Дрогобич : Коло, 2014. – 472 с. 4. Лисенко О. А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Лисенко Олена Анатоліївна. – Х., 1999. – 170 с. 5. Малахова О. Гендерночутлива мова vs дискурсивні влади: актуальні питання гендерної лінгвістики в Україні / О. Малахова // *Гендерний журнал «Я»*. – 2015. – № 1 (37). – С. 35–37. 6. Непійвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Ф. Непійвода. – К., 1997. – 40 с. 7. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Радченко Ольга Іванівна. – Х., 2000. – 203 с. 8. Селігей П. Що нам робити із запозиченнями? / П. Селігей // *Українська мова*. – 2007. – № 4. – С. 16–32. 9. Словарь гендерных терминов [Електронний ресурс] / под ред. А. А. Денисовой. – М. : Информациа XXI век, 2002. – 256 с. – Режим доступу: <http://www.owl.ru/gender/>. 10. Словник гендерних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://a-z-gender.net/ua/category/%D0%BC>. 11. Ставицька Л. О. Сучасний стан лінгвогендерологічних досліджень в Україні / Л. О. Ставицька // *Мовознавство*. – 2008. – № 2–3. – С. 236–246. 12. Чушикова О. В. Становлення терміносистеми гендерної лінгвістики / О. В. Чушикова // *Вісник НУ «Львівська політехніка»* : Серія «Проблеми української термінології». – 2016. – № 842. – С. 161–164.